

אחד ומיוחד

רבי עקיבא ורבי נחוניא

שורה ארוכה של תנאים ואמוראים אשר זכו לאריכות ימים, מגלים את סודם לתלמידיהם, ובאמצעותם גם לנו. לפנינו דו-שיח מרתק בין שני גדולי ישראל, רבי עקיבא ורבי נחוניא הגדול:

"שאל רבי עקיבא את רבי נחוניא הגדול: במה הארכת ימים? באו עבדיו (של רבי נחוניא) וביקשו להכותו..."

(מסכת מגילה כח)

עבדיו של רבי נחוניא סברו שרבי עקיבא מתכוון לפגוע ברבם. השאלה "במה הארכת ימים" עלולה להתפרש בטעות כ"מתי כבר תמות?".

ברור לגמרי, שרבי עקיבא התכוון בשאלתו ללמוד על סוד אריכות הימים, בכדי שאולי גם הוא יזכה לכך. את כוונתו זו, הוא מבהיר בשאלתו הבאה, לא לפני שנמלט מעבדיו של רבי נחוניא:

"...מיהר רבי עקיבא וטיפס על עץ גבוה, ומשם קרא בקול: רבי! אם נאמר 'פָּבֵשׁ' (לשון יחיד) למה נאמר 'אָחָד'?"

רבי עקיבא התכוון לפסוק "אֵת הַפֶּבֶשׁ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בְּבֶקֶר..." (במדבר כח, ד).

"...אמר להם (רבי נחוניא): תלמיד חכם הוא, אל תגעו בו.

ירד רבי עקיבא מן העץ. אמר לו רבי נחוניא: 'אָחָד', מיוחד שבעדרו..."

אחרי שהובהרה התשובה לשאלה השנייה, חזר רבי נחוניא לשאלתו הראשונה של רבי עקיבא והשיב:

"...מִיָּמֵי לֹא קִיבַלְתִּי מִתְּנוּתָא... לֹא עִמַּדְתִּי עַל מִיּוֹתַי... וְתָרַן בְּמִמוֹנֵי הַיִּתִּי".

(מסכת מגילה כח)

בסוף המאמר נתייחס לתשובתו זו ולניתוח מידותיו של רבי נחוניא. נשוב ונתמקד בעומק שאלתו הלמדנית השנייה של רבי עקיבא ("הכבש אחד") ונברר, האם שאלתו זו חופפת את שאלתו הראשונה ("במה הארכת ימים?"). בספר במדבר, בפרשת פינחס, מצווה התורה על קרבן התמיד, הכולל הקרבת שני כבשים בכל יום:

"אֶת הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֶת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַעֲשֶׂה בֵּין הָעֶרְבִים."

(במדבר כח, ד)

צירוף המילים "הכבש אחד", הוא צירוף משונה. לכאורה, הניסוח היה צריך להיות "הכבש האחד", כלומר את הכבש האחד מבין השניים, שנזכרו לפני כן – "כבשים בני שנה תמימים שנים ליום..." (במדבר כח, ג) – תעשה בבוקר. אי אפשר לומר שהפירוש הוא, כבש אחד ולא שנים, כי "כבש" הוא לשון יחיד.

שאלה זו מתעצמת במיוחד לאור הניסוח המדויק בספר שמות, בפרשת תצווה:

"אֶת הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד (מבין השניים) תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֶת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי (מבין השניים)

(שמות כט, לט)

תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעֶרְבִים."

אחד

בכדי להשיב על שאלה זו, נפנה למאמר אחר בגמרא. מאמר המתייחס לפרשת "שמע ישראל", שבה נאמר "ה' אחד":

"תניא, סומכוס אומר: כל המאריך באחד מאריכין לו ימיו ושנותיו". (ברכות יג:)

מכאן נראה, שמילת הקסם "אחד" רומזת לחיים ארוכים. כיצד? במילים "ה' אחד", התורה מטילה עלינו לאחד את כל המציאות תחת הנהגת ה'. כיצד עושים זאת? את התשובה נותנת התורה, באמצעות הפירוט הבא, המורכב מארבעה זוגות מנוגדים:

"וּשְׁנַנְתֶּם לְבַנְיָהּ וּדְבַרְתֶּם בָּם..."

1. בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ - וּבְלִכְתְּךָ בְּדֶרֶךְ (בבית ובשדה).
2. וּבְשִׁכְבְּךָ - וּבְקוּמְךָ (בלילה וביום).
3. וּקְשַׁרְתֶּם לְאוֹת עַל יָדְךָ - וְהָיוּ לְטֹטְפֹת בֵּין עֵינֶיךָ (במעשה ובמחשבה).
4. וּכְתַבְתֶּם עַל מְזוֹזֹת בֵּיתְךָ - וּבְשַׁעְרֶיךָ (בכניסתך וביציאתך). (דברים ו, ז-ט)

כלומר, עלינו להגות ולשנן את דבר ה' בכל מקום ובכל מצב, גם במקומות ובמצבים מנוגדים והפוכים, ובכך אנו מאחדים ומייחדים את שם ה'.

לאור כוונה ברורה זו של התורה, הוסיפו חז"ל והרחיבו את חובת ייחוד ה' בעוד עמדות ניגודיות. את דבריהם הסמיכו לפסוק השני, "וְאַהֲבַת אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ".

5. "בְּכָל לְבָבְךָ" – בשני יצריך (ביצר הטוב וביצר הרע).

6. "וּבְכָל נַפְשְׁךָ" – אפילו הוא נוטל את נפשך (בחיך ובמותך).

7. "וּבְכָל מְאֹדְךָ" – בכל מידה ומידה שהוא מודד לך, הווי מודה לו במאוד מאוד (בין במידה טובה בין במידת פורענות).

מה נאמר בפרשה השניה של קריאת שמע?

"לְמַעַן יִרְבוּ יְמֵיכֶם וְיָמֵי בְנֵיכֶם עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם לְתֵת לָהֶם, כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל הָאָרֶץ".

(דברים יא, כא)

אמור מעתה, סוד אריכות הימים קשור ביסוד האחדות.

■ אריכות ימים

כעת נברר מן ההיבט ההגותי, כיצד אריכות ימים קשורה ביסוד האחדות? כל אחד מאתנו בא לעולם עם שליחות וייעוד. לשם ביצוען המוצלח קיבלנו רגעי חיים, שהם כלי לביצוע שליחותנו. כמעט חצי מן החיים אינו מנוצל, כגון שעות השינה בלילה, נסיעה בדרכים וכו'. כאשר אנחנו מנצלים גם את החלק הזה שבדרך כלל אינו מנוצל, הרי אנחנו מאריכים ומכפילים את החיים. זהו פירוש **אורך ימים**. רק אם ניצלנו את מלוא החיים על כל צדדיהם, נוכל לפנות אל ה' ולבקש תוספת של **שנות חיים**.

מצויידיים בתובנה זו, נפנה לפסוק הבא במשלי:

1. "תְּחַלֵּת חֲכָמָה יִרְאֵת ה' וְדַעַת קְדָשִׁים בִּינָה. כִּי בִי יִרְבוּ יָמֶיךָ וְיִוָּסְפוּ לָךְ שָׁנוֹת חַיִּים".

(משלי ט, י-יא)

כלומר, קודם כל "ירבו ימך" ואחר כך "יוסיפו לך שנות חיים".

כך יתפרש גם הפסוק הבא במשלי:

2. "בְּנֵי תוֹרָתִי אֵל תִּשְׁכַּח וּמִצְוֹתַי יִצַר לָבֶרֶךְ. כִּי אֲרַךְ יָמִים וְשָׁנוֹת חַיִּים וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ".

(משלי ג, א-ב)

קודם כל "אָרְךָ יָמִים" ורק אח"כ "שְׁנוֹת חַיִּים".

בפרשת "שמע" מייצגת התורה כיצד לנצל גם את שעות השינה וההליכה בדרך. באמצעות הרהור בדברי תורה, שינון מצוות התורה והגייה בהן גם בשכבך גם בקומך, גם בשבתך בביתך וגם בלכתך בדרך, אנו מכפילים את ניצול הימים. חז"ל הוסיפו גם את הזמנים שבהם אנו שרויים בתחושת דְּכֻדוֹן עקב אירועים קשים. יש ללמוד איך להפוך אותם למקור כוח ליראה את ה', ולבקש את קרבתו ("אפילו נוטל את נפשך... אפילו במידת פורענות...").

נשוב לסיפור שציטטנו בתחילת המאמר. בתשובתו הסביר רבי נחוניא, שבאומרה "הַכֶּבֶשׂ אֶחָד", התכוונה התורה לכבש המיוחד שבעדר. כלומר, כבש שהוא מנהיג, המאחד את כל העדר ומוביל אותו אחריו.

המנהיג עושה זאת על ידי חלוקת תפקידים מותאמים לכל אחד, ובכך הוא מנצל את הכישורים השונים של כל פרט לטובת יעד משותף אחד. מנהיג מוכשר יודע לרתום בחוכמה גם את אלה המתנגדים אליו, שהם החלק הלא מנוצל של העדר.

תשובתו זו של רבי נחוניא, תאמה את אישיותו הענקית של רבי עקיבא, שדבק כל ימיו באחדות ה' עד הרגעים האחרונים של חייו. גם בשעה שהרומאים עינו אותו עד צאת נפשו, היה דבק בכוונתו באמירת "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל... ה' אֶחָד" (דברים ו, ד), כפי שמתארת הגמרא ברגש רב:

"בשעה שהוציאו את רבי עקיבא להריגה זמן קריאת שמע היה, והיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל, והיה מקבל עליו עול מלכות שמים. אמרו לו תלמידי: רבנו, עד כאן? אמר להם: כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה 'בכל נפשך' - אפילו נוטל את נשמתך, אמרתי: מתי יבא לידי ואקיימנו, ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו? היה מאריך באחד עד שיצתה נשמתו באחד." (ברכות סא:)

כל ימי - אומר רבי עקיבא - עשיתי ככל יכולתי כדי לייחד את ה' בכל מצב אפשרי כפי שפרשת שמע דורשת. בשכבי ובקומי, בשבתי ובלכתי, במידה טובה ובמידת פורענות וכו', מלבד "זְבַכְל נַפְשְׁךָ" - בחיי ובמותי. כעת כשבאה השעה להתעלות לייחוד ה' במותי, לא אעשה זאת?

רבי עקיבא זכה לחיות מאה ועשרים שנה.

שניים מקרא ואחד תרגום

על פי הדברים האלה נוכל לפרש את אחת מן ההוראות המפורסמות של חז"ל שאין להם מקור מפורש:

"אמר רב הונא בר יהודה אמר רבי אמי: לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום ואפילו 'עֲטָרוֹת וְדִבְרֵי' (במדבר לב, ג), שכל המשלים פרשיותיו עם הצבור **מֵאֲרִיכֵין לוֹ יָמָיו וְשָׁנָתָיו**". (ברכות ה.)

חז"ל אינם מציינים מקור לשכר אריכות הימים, אולם השוואה לפרשת "שמע" תפתור את התעלומה. נתבונן במבנה של פרשת "שמע" ונמצא שם שניים מקרא ואחד תרגום.

כיצד?

לפנינו דָּגָם, המסביר מהו 'שניים מקרא', ומדוע צריך לחזור על כל פסוק פעמיים. בקריאה הראשונה, אנו קולטים סוג של מידע כללי בלבד. בחזרה נוספת על אותן מילים אנו מגלים, שהן אמירות החלטיות, והַדְגָּשָׁן שולל כל אפשרות אחרת. בפסוק הראשון אנו מוצאים את האמירה "ה' אֵלֵינוּ ה' אחד".

לכשנעיין נמצא, כי המשמעות העמוקה של אמירת "ה' אֵלֵינוּ" היא בעצם "ה' אחד"; מפני שאם ה' אלוֹקֵינוּ ממלא את כל עולמנו, אין מקום להוסיף עוד מישוהו מלבדו. בכל זאת, בקריאה ראשונה של המילים "ה' אֵלֵינוּ", לא יורדים לעומק ההבנה של "אין עוד מלבדו" ואפשר אולי לחשוב 'גם וגם'. לכן באה האמירה המשלימה "ה' אחד", המבהירה את הכוונה האמיתית, שהוא ורק הוא ממלא את עולמנו.

אך לא די ב'שניים מקרא', חובה להוסיף גם 'אחד תרגום'.

המילה 'תרגום' בארמית תואמת את המילה 'פירוש' בעברית. כלומר, גם קריאה חוזרת דורשת אחריה פירוש. הנה מה שאמר רבי יהודה הנשיא לרבי חייא, אחרי שנזף בו:

"אמר ליה: אם קרית - לא שנית, ואם שנית - לא שילשת, ואם שילשת - לא פירשו לך". (מועד קטן טז:)

אמור מעתה, בפעם השלישית צריך להיות פירוש ואם בפעם השלישית לא פירשו לך, אין סיכוי שתדע גם בפעם הרביעית והחמישית.

בפסוק הראשון של "שמע", הוכחנו 'שניים מקרא'. היכן 'אחד תרגום'? היכן הפירוש?

הפירוש הוא בהמשך פריסת ההפכים שיש לְאַחַד ביניהם, כפי שהתבארו לעיל:

"...בשבתך בביתך - ובלכתך בדרך, ובשכבך - ובקומך..."

עד כאן ראינו, כיצד פרשת "שמע" היא דוגמה ל"שניים מקרא ואחד תרגום". גם האמירה "לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור", מוצאת את ביטוייה בקריאת שמע. כיצד?

שתי הפרשיות "שמע" "והיה אם שמוע" דומות מאוד; מלבד פירוט שכר ועונש שיש רק בפרשה השנייה. אלא שפרשה ראשונה נאמרה בלשון יחיד ופרשה שנייה בלשון רבים. בפרשה ראשונה נאמר: "וּקְשַׁרְתֶּם (לשון יחיד) לְאוֹת עַל יָדְךָ...", ובפרשה שנייה: "וּקְשַׁרְתֶּם (לשון רבים) אוֹתֵם לְאוֹת עַל יְדְכֶם, והיו לטוטפות בין עיניכם".

מתי משתמשת התורה בלשון יחיד ומתי בלשון רבים?

מצאנו בתורה את הביטוי "וּקְשַׁרְתֶּם לְכֶם מִמִּקְרַת הַשְּׁבֵת..." (ויקרא כג, טו), שהוא לשון רבים, וכוונתו לכל יחיד מישראל.

מאידך "וּקְשַׁרְתֶּם לְךָ שְׁבַע שְׁבֻתֹת שָׁנִים" (ויקרא כה, ח), שהוא לשון יחיד, כוונתו לסנהדרין בלבד.

על פי זה, פרשה ראשונה של קריאת שמע שנאמרה בלשון יחיד, משמעותה פנייה של משה פונה אל עם ישראל בכללותו. לעומתה, פרשה שנייה שנאמרה בלשון רבים, מופנית לכל יחיד ויחיד. צירופן של שתי הפרשיות יחד מלמד, שעל כל יחיד לכוון להתחבר עם הציבור, הן בלימוד התורה, הן בקריאת שמע והן בתפילה.

אם כך יעשה, מה שכרו?

"לְמַעַן יִרְבוּ יְמֵיכֶם וְיָמֵי בְנֵיכֶם עַל הָאָדָמָה..." (דברים יא, כא)

הרי המקור לדברי חז"ל, ש"כל המשלים פרשיותיו עם הציבור מאריכין לו ימיו ושנותיו".

עטרות ודיבון

לשון המאמר הנזכר בגמרא: "לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור שנים מקרא ואחד תרגום ואפילו עטרות ודיבון".

מה פירוש "ואפילו עטרות ודיבון"?

רש"י מפרש "שאינן להם תרגום". בפירושו מתעורר קושי. יש הרבה מילים בתורה שאינן להם תרגום, כדוגמת שמות אנשים ומקומות?

קושי זה בפירוש רש"י, מחזיר אותנו אל מקור מילים אלו בתורה:

"וַיִּבְאוּ בְנֵי גֹד וּבְנֵי רְאוּבֵן וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה... עֲטָרוֹת וְדִיבָן וַיַּעֲזֹר וַנִּמְרָה... הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִכָּה ה' לְפָנָי עֲדַת יִשְׂרָאֵל אָרֶץ מְקַנָּה הוּא וְלַעֲבָדֶיךָ מְקַנָּה... וַיֹּאמְרוּ אִם מִצְּאֵנוּ חֵן בְּעֵינֶיךָ יִתֵּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לַעֲבָדֶיךָ לְאַחֲזָהּ, אֲל תַּעֲבֹרְנוּ אֶת הַיַּרְדֵּן".

(במדבר לב, ב-ה)

בני גד ובני ראובן פותחים ואומרים: "הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִכָּה ה' לְפָנָי עֲדַת יִשְׂרָאֵל אָרֶץ מְקַנָּה הוּא". זהו רמז עבה לבקשתם. בכל זאת הם חוזרים ומדגישים: "וְלַעֲבָדֶיךָ מְקַנָּה". כעת כל אחד יכול לעשות חשבון של אחד ועוד אחד הם שניים. אם הארץ היא ארץ מקנה ולבני גד וראובן יש מקנה, אז אי אפשר לטעות בכוונת בקשתם. למרות זאת משה רבנו מראה כאילו לא הבין את בקשתם. משום כך נאמר שוב "וַיֹּאמְרוּ", כלומר פירשו את דבריהם. "וַיֹּאמְרוּ אִם מִצְּאֵנוּ חֵן בְּעֵינֶיךָ יִתֵּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לַעֲבָדֶיךָ לְאַחֲזָהּ, אֲל תַּעֲבֹרְנוּ אֶת הַיַּרְדֵּן".

אנו רואים, שכל המבנה של פרשה זו הוא כעין שניים מקרא ואחד תרגום! משום כך מדגישה הגמרא: ואפילו "עטרות ודיבון", כלומר, מקום שהתורה עצמה כתבה זאת פעמיים עם תוספת תרגום ופירוש, גם שם יש לקרוא שניים מקרא ואחד תרגום.

■ הכוח המאחד

לביטוי "ה' אחד" יש עוד משמעות מאוד מיוחדת. ה' מאחד את כל היקום ובלעדיו הכול מתפרק וחוזר לאפס. בעולם הפיזיקה ידוע, שלכל אטום קטנטן בעולם יש גרעין. בתוך הגרעין יש חלקיקים חיוביים מבחינה חשמלית הנקראים 'פרוטונים' ויש עוד חלקיקים, שהם נייטרונים מבחינה חשמלית, הנקראים 'נויטרונים'. מחוץ לגרעין סובבים האלקטרונים, שסימנם הוא שלילי מבחינה חשמלית.

מה שמחזיק את האלקטרונים מסביב לגרעין הוא כוח המשיכה הטבעי, הקיים בין הסימן החיובי החשמלי שבפרוטונים לסימן השלילי שבאלקטרונים. השאלה הגדולה הנשאלת היא, מי מחזיק ביחד את הפרוטונים שבגרעין, הרי סימנם הוא

חיובי?! ולאור עובדה זו, היה מן הדין שידחו זה את זה בכוח רב! דומה הדבר לשני מגנטים שמקרבים אותם זה לזה בצידם הצפוני או זה לזה בצידם הדרומי, התוצאה תהיה בהכרח שהם ידחו זה את זה בכוח רב! התשובה היא, שבגרעין קיים כוח אדיר מימדים הנקרא "הכוח הגרעיני החזק", המאחד את הפרוטונים לגוש אחד למרות שהיו צריכים להתפרק. בעצם, הקב"ה מחזיק את כל היקום כולו באמצעות הכוח הגרעיני החזק, המאחד את אינסוף גרעיני האטום. בלעדיו הכול היה מתפרק והופך לאפס. זהו "ה' אחד".

גוף ונשמה

כפי שנראה מתשובתו לרבי עקיבא, הלך רבי נחוניא הגדול בדרך ייחודית משלו. רבי נחוניא קושר בין אריכות ימיו לבין אורחות חייו, והוא מסכמם בשלוש נקודות:

1. מִיָּמִי לֹא קִיבַלְתִּי מִתְנֻנֹת.
 2. לֹא עִמַּדְתִּי עַל מִדּוֹתַי. (מחלתי על כבודי).
 3. וְתָרַן בַּמְמוֹנֵי הַיִּיתִי. (לא התעקשתי בסכסוכים כספיים).
- המכנה המשותף של שלוש הנקודות האלה הוא, ויתור על השאיפות החומריות לטובת השאיפות הרוחניות.
- לשיטת רבי נחוניא, היות והנשמה היא נצחית והגוף הוא זמני, אם רוצים להאריך את חייו של הגוף, חייבים להתאים אותו אל שאיפות הנשמה. לשם כך יש להקטין את השאיפות החומריות ולהתאימם לשאיפות הרוחניות, ובכך תושג אריכות ימים.

כיצד מקטינים את השאיפות החומריות?

1. כאשר מקבלים מתנות, מרגילים את הגוף לחמוד מה שלא שייך לו, וזה מגדיל את השאיפה החומרית – "מִיָּמִי לֹא קִיבַלְתִּי מִתְנֻנֹת".
2. כאשר נצמדים לממון ומתייחסים אליו כחלק בלתי נפרד מן האישיות, הרי שמגדילים מאוד את כוח החומר – "ותרן בממוני הייתי".
3. על פי זה, דרישת כבוד ואי מוכנות לסלוח על פגיעה בכבוד, מגדילה מאוד את האנוכיות ובעקבותיה את הגאווה הפסולה – "לא עמדת על מידותי".

יש להדגיש, כי הבעיה העיקרית היא בעצם הדבקות בממון והסירוב להיפרד ממנו לטובת חסד ומעשים טובים. לא כן מי שרואה בכספו מכשיר לסיוע לנצרכים. באופן זה, יכול גם אדם זה לראות את עצמו מחובר לשאיפות רוחניות ולאריכות ימים ושנים.

רבי נחוניא השתדל כל חייו לוותר בנושאים כספיים ולא להיות דקדקן. כמו כן השתדל למחול על כבודו ולוותר גם בנושא הזה. את גולת הכותרת ראה בנוהג שהנהיג את עצמו, לא לקבל מתנות ובכך לקיים את דברי הפסוק:

”שׁוֹנֵא מִתְּנַת יְהוָה.”

(משלי טו, כז)

